

תוכנית מתאר לשיפור מצב התעסוקה בישראל

חיה שטיין
החוג ללימודי עבודה
אוניברסיטת תל-אביב

נח לוי-אפשטיין
החוג לסוציולוגיה
אוניברסיטת תל-אביב

אבנר אחיטוב
החוג לכלכלה
אוניברסיטת חיפה

דן בן-דוד (יו"ר)
החוג למדיניות ציבורית
אוניברסיטת תל-אביב

תמצית

שוק העבודה בישראל נמצא עתה באחת התקופות הקשות שידע. חלק מהקשיים נובעים ממדיניות שגויה לאורך שנים, וחלק מההליכים העוברים על המשקים המערביים ומהמצב הבטחוני הנוכחי. התוצאה היא שיעורי השתתפות נמוכים מאוד בכח העבודה ושיעורי אבטלה גבוהים למדי – הבאים לידי ביטוי בעוני ואי-שוויון בהכנסות ברוטו שהינם בין הגבוהים במערב, וממשיכים לגדול בהתמדה. לאחר כשלושה עשורים של גידול מתמיד בשיעורי האבטלה, באו שלוש השנים האחרונות של מלחמה עם הפלסטינים ומיתון עמוק במיוחד על פי כל קנה-מידה מערבי.

המצב הקיים אינו מחויב המציאות. במקום לתת לגלובליזציה להחמיר את המצב הכלכלי-חברתי, מדינת ישראל יכולה לתעל את הפתיחות לכיוונים של העלאת רמת החיים של כלל האוכלוסיה, כולל של הקבוצות החלשות, ולהקטנה ניכרת של האבטלה. קובעי המדיניות מכנים בשוגג כ"קפיטליזם" את מדיניותם הכלכלית-חברתית אשר מוטה לטובת מעסיקים ולאינטרסים אישיים ואידיאולוגים צרים שאין להם כל קשר עם התנהלות כלכלית קפיטליסטית.

עבודה זו מתמקדת בסוגיות המרכזיות המשפיעות על שוק העבודה בישראל. הכוונה היא לתאר את מימדי הבעיות, להסביר את מקורם, ולהמליץ על מדיניות קצרת טווח וארוכת טווח לטיפול בבעיות. העבודה מבדילה בין מדיניות המכוונת להגדיל ולשדרג את כח העבודה בישראל (צד ההיצע) לבין מדיניות המכוונת להגדלת מספר מקומות העבודה (צד הביקוש).

המלצות

משק צומח צריך יותר ויותר עובדים משכילים ומיומנים – וזה אומר שהביקוש היחסי לעובדים בעלי השכלה נמוכה הולך ויורד עם הזמן. הירידה בביקוש משתקפת בנתוני האבטלה ההולכים וגדלים ככל שרמת ההשכלה נמוכה יותר. ככל שהסיכויים למצוא עבודה קטנים, יורד גם הרצון לחפש עבודה, דבר המתבטא בנתוני אי-ההשתתפות בכח העבודה. **המטרה המרכזית של מדינת ישראל בתחום הכלכלי-חברתי צריכה להתמקד בשני מישורים ביו-זמנית: הגברת רמת הידע והמיומנות באוכלוסיה בכלל ובאוכלוסיה החלשה בפרט; ושיפור משמעותי בסביבת העבודה, קרי בתשתית הפיזית ובשיטות הייצור.**

חשוב להדגיש כי אימוץ חלקי של המלצות יכול להרע את המצב. היות ומדובר בשינוי מערכתי בתפיסת התעסוקה בישראל, המלצות המובאות כאן צריכות להתקבל כמקשה אחת. יחד עם זאת, אסור להחיל באופן רטרואקטיבי מהלכים הפוגעים במי שאינו יכול להחזיר את הגלגל אחורה ולתכנן מחדש את חייו.

המלצות לשיפור מצב התעסוקה בטווח הקצר

1. תמריצים לעבוד והקטנת נטל המס

א. איחוד כל הכנסות המשפחה מכל המקורות, הרחבת בסיס המס והקטנת נטל המס
יש להרחיב את בסיס המס כדי לכלול הכנסות מרווחי הון, הכנסות מחו"ל וכו' – ולהחיל מדרגות המס על ההכנסה בכללותה. הדבר מחייב מעבר לחובת הגשת דו"ח שנתי על כל הכנסות משק הבית כפי שמקובל במדינות מערביות אחרות.

להרחבת בסיס המס יש לצרף הקטנה כוללת של נטל המס על ידי הקטנת הוצאות הממשלה שהינן בין הגבוהות בעולם – גם כאשר לא כוללים בהשוואה את הוצאות הבטחון. אלה צעדים הכרחיים כדי לאפשר הורדת מס הכנסה, רווח מדרגות המס, והקטנת מס ערך מוסף. נטל המס היום על שכבת הביניים גבוה מאוד. מכל שקל נוסף שמשלם מעסיק לעובד הנמצא בעשירון השני, מקבלת הממשלה כשני שלישי ולעובד נותר כשליש בלבד. נטל המס פוגע ברמת החיים, ברצון לעבוד – ובמקרים מסוימים, גם ברצון להשאר בארץ אצל מי ששישוריו מאפשרים לו חלופות אחרות. גם המסים העקיפים, כגון מע"מ, מהווים נטל כבד יותר בישראל מאשר במרבית המדינות במערב. זהו מס גרסיבי הפוגע בעיקר בשכבות העניות המוציאות את כל כספן על תצרוכת. אילו מדינת ישראל היתה מורידה את הוצאותיה הציבוריות הלא-בטחוניות לרמות מערביות, היתה יכולה להקטין את נטל המס השנתי בכ-7000 ש"ח בממוצע למשפחה. זה הכל עניין של סדר עדיפויות.

ב. איחוד ושקיפות של כל מקורות הסיוע והסבסוד

יש לאחד את כל מקורות הסיוע והסבסוד – כגון ביטוח לאומי, משרד השיכון, משרד הפנים, משרד הדתות, וכו' – למשפחות, לעסקים, ולכל גורם אחר. כפי שיש מקום לאחד את כל מערכות גביית המסים לשם ייעול התהליך, כך גם יש לפעול בתחום הסיוע. הענקת הסיוע יעשה על פי אמות מידה ברורות, שקופות ואחידות לכל המגזרים והאוכלוסיות במדינה.

ג. החלפת תמריצים לאי-עבודה בתמריצים לעבודה

חלק גדול של הסיוע (למי שיכול לעבוד ואינו מוגבל פיזית) צריך להינתן כתמריץ לעבוד. דוגמא לכך היא ה-EITC earned income tax credit של הממשל הפדרלי בארה"ב הנותנת מס הכנסה שלילי בהיקף של 40% מההכנסה עד רמת הכנסה מסוימת – מה שמהווה תמריץ כספי הולך וגדל (עד גבול מסויים) ככל שעובדים יותר. כאשר מגיעים לרמת הכנסה הנקבעת מראש, הסכום המשולם נשאר קבוע גם כאשר ההכנסה ממשיכה לעלות, ואחר כך הוא יורד בהדרגה (עם עליות נוספות בהכנסה) עד להיעלמותו.

במקום קצבאות ילדים שאינן קשורות לעידוד התעסוקה, ניתן לקשור לתעסוקה את הסיוע עבור ילדים על ידי הקטנת ההכנסה החייבת במס לפי גודל המשפחה, כפי שנהוג בארה"ב (שיטת ה-standard deductions וה-exemptions). ככל שהמשפחה גדולה יותר, כך יורדת ההכנסה החייבת במס – באופן שווה עבור כל ילד נוסף. כפי שנאמר לעיל, אין להחיל חוקים אלה באופן רטרואקטיבי על מי שכבר קבע את גודל משפחתו ועלול להידחק לעוני במסגרת החדשה.

2. רשת משולבת של השלמת השכלה, הכשרות מקצועיות, והשמה תעסוקתית

על המערכת החדשה לכלול מספר מעגלים, שלכל אחד מהם קהל יעד ומטרות אחרות, אך הם משלימים זה את זה. ההמלצה הראשונה נוגעת במתן אפשרות לשדרוג הידע הבסיסי. ההמלצה השנייה מתייחסת לשדרוג המיומנות המקצועית, וההמלצה השלישית עוסקת במערכת המקשרת בין שדרוג הידע והמיומנות לבין מציאת מקום עבודה.

א. תוכנית "הזדמנות שניה"

תפקידה של המערכת להשלמת השכלה היא לספק הון אנושי כללי לאותם מבוגרים שנפלטו ממערכת החינוך כילדים, או לעולים חדשים שלא רכשו השכלה תיכונית בארץ המוצא. על ידי כך יינתנו לאותם אנשים האמצעים לשפר את כושר ההשתכרות שלהם. מכיוון שלימודים אלו הינם כלליים בעיקרם, אנו ממליצים שהם יעשו במסגרת ממלכתית. המטרה בלימודים אלו היא להקנות לתלמידים השכלה ברמה תיכונית ולכן אין להתנות אותם במצב התעסוקתי של התלמיד.

ב. הכשרה מקצועית

מעורבות מעסיקים בהכשרה מקצועית תורמת לגידול בשיעורי התעסוקה ובשדרוג התעסוקה. יש לעודד את המכללות להקים מרכזי הכשרה טכנולוגיים בשיתוף המעסיקים ובעידוד הממשלה. ישנה חשיבות מיוחדת להשתתפות הסקטור העסקי ביוזמה זו. על המרכזים להציע תוכניות הכשרה מודולריות לטכנאים והנדסאים, תוכניות השתלמות, ותוכניות להסבה מקצועית. הכשרת טכנאים, הנדסאים ובעלי מקצועות אחרים צריכה לכלול התמחות בחברות עסקיות.

ג. מערכת ההשמה

מערכת ההשמה בישראל צריכה לעבור שינוי מהותי הכולל הפרטה. המדינה צריכה להיכנס למסגרת חוזית – הכוללת פיקוח ובקרה על ביצועים עם האפשרות להימנעות מתשלום ואף הטלת קנסות במקרים של אי עמידה בתנאים – עם חברות פרטיות לתקופות זמן מוגבלות, תוך מתן בונוסים לפי ביצועים. כל מרכז השמה (Job Center) צריך להיות על בסיס אזורי, ובכל אזור מרכזי השמה מתמחים בתחומים המשקפים את המאפיינים של האוכלוסיה והמעסיקים המקומיים כדי לאפשר מתן טיפול אישי ככל שאפשר.

התפקיד המרכזי יהיה לאתר, להציע ולהמליץ לכל פונה על חלופות שונות: השלמת השכלה, הכשרה מקצועית ו/או חיפוש מידי של מקום עבודה. על המרכז ללוות את הפונה במהלך כל המסלול שיבחר עד שלב מציאת מקום העבודה וכן לתקופה שתוגדר לאחר מכן. הפונה יוכל ליהנות מהידע המקצועי ומהנסיון הנצבר בהתאמת כישורים והעדפות לאפשרויות הקיימות.

3. צמצום משמעותי במספר העובדים הזרים

המדינה כבר הגיעה למצב בו אחד מכל שמונה עובדים בארץ אינו ישראלי. זהו שיעור גבוה יותר מכל מדינה אירופית מלבד שוויץ. בזמן שהמשק הישראלי ממלא זקוק בעיקר ליותר עובדים משכילים, הצפת שוק העבודה בזרים לא-משכילים דחקה אל מחוץ למעגל העבודה עובדים ישראלים בעלי השכלה ומיומנות נמוכות ודחקה כלפי מטה את שכרם של עובדים ישראלים בעלי אותם כישורים.

האטרקטיביות העיקרית של העובדים הזרים הינה עלותם הנמוכה – כ-40% עד 50% פחות מעלות העסקת עובד ישראלי (על פי משרד האוצר). עלותם הנמוכה נובעת, בין השאר, מכך שמעסיקים הישראליים אינם מעניקים לעובדים הזרים את תנאי המינימום המתחייבים על פי חוק לעובדים ישראלים: תשלום שכר מינימום, הוצאות סוציאליות וכו'.

ייקור משמעותי של עלות העסקת הזרים הינו הדרך האפקטיבית ביותר לצמצם את הביקוש לזרים. החלת כל חוקי העבודה, כולל שכר מינימום הינו רק ההתחלה. בנוסף יש להטיל מס בגובה עשרות אחוזים כדי שלא יהיה כדאי להעסיקם. את משטרת ההגירה יש להפעיל נגד מעסיקים ישראלים מפירי חוק ולא רק ברדיפת הזרים. אם לא יהיה ביקוש עבורם, הם יאלצו לעזוב בעצמם. צמצום משמעותי בהעסקת הזרים יתבטא בגידול מסוים בשכר המשולם לעובדים לא-מיומנים וכן בביקוש לעובדים ישראלים.

4. יום לימודים ארוך ותוכניות העשרה לילדים ונוער אחר הצהריים

יש לספק (א) חינוך חינם בפועל ביום לימודים ארוך לכל ילדי ישראל, ו-(ב) תוכניות העשרה מסובסדות לילדים ונוער בשעות אחר הצהריים. יש לכך השפעות סטטיות חיוביות (כלומר, על רמת החיים) וגם דינמיות (כלומר, על קצב הגידול של רמת החיים, קרי שיעור הצמיחה הכלכלית). זו הדרך שבה צריכים לבחון את עלויות התוכניות מול השיפורים הניכרים בהיקפי היצור – וכן בתקבולים ממסים – העתידיים כתוצאה מגידול במספר העובדים ומשיפור איכות ההון האנושי בכח העבודה של מחר.

5. נקודות נוספות

• מדיניות אמינה, אופק מדיני והשלמת גדר הביטחון

• אכיפת חוק

רמת אי-הציות לחוק וכן נורמות מושרשות של אי-אכיפה בישראל גורמים לחוסר אמון במוסדות השלטון ולעיוותים בלתי-נסבלים בעילות המערכת הכלכלית – שלא לדבר על חלוקת ההכנסות ועל הנשיאה בנטל הציבורי. מדובר, בין השאר, ב-:

- מסחר ו"עבודות שחורות" בהיקף נרחב שאינם מדווחים. היעדר דיווח מתבטא בהיעדר תשלום מסים, מה שמגביר את הנטל על מי שכן משלם על פי חוק. כמו כן, היעדר דיווח מאפשר גם קבלת תשלומי רווחה – המגבירים עוד יותר את נטל המס – עבור מצב של עוני מדומה.

- תרבות עסקית של אי-עמידה בהתחייבויות המשתרעת מפרטים ועסקים הכותבים שיקים ללא כיסוי ועד לממשלת ישראל שאינה עומדת בהתחייבויותיה החוזיות בתשלום לספקים (במועד ולפעמים, בכלל).

- שכר מינימום וזכויות סוציאליות שאינם בגדר "הנחיות", אלא הינם חוקי המדינה.

- במשק שהולך ומסתמך יותר ויותר על חברות כח אדם כדי לעקוף חוקי עבודה קשיחים המגבילים יכולת תמרון לגיטימית בתהליכי היצור, משתרשת נורמה שבפועל פוגעת בזכויותיהם – הלגיטימיות אף הן – של העובדים. ישנו צורך דחוף בקביעה (באמצעות חקיקה) כי על מקבל השרות מוטלת האחריות לוודא שהעובד הנותן את השרות יקבל את השכר ואת התנאים המגיעים לו על פי חוק.

מדינה המאפשרת זלזול נרחב ושיטתי בחוקיה פוגעת באושיותיה של חברה דמוקרטית ומסכנת את עתידה במו ידה.

• תיקון חוק פיצויי פיטורים

חוק פיצויי פיטורים הוא חוק חברתי מתקדם, המעניק למפוטר פיצוי בגובה שכר של חודש אחד על כל שנת עבודה. עובד היוצא לגמלאות יקבל ממעבידו את דמי הפיצויים כאילו פוטר. ואולם עובד המתפטר ממקום עבודתו, גם בהתראה ראויה, מאבד את זכותו לפיצויי פיטורים. סיכוייו של מי שמועסק במגזר הציבורי, במוסדות גדולים ו/או במשרה בכירה לקבל את פיצויי הפיטורין שלו הינם גבוהים. הנפגעים העיקריים הם בעיקר העובדים ברמות השכר הנמוכות. אי-הסימטריה בין ניידות המעביד לבין כבילת העובד מביאה לתוצאה לא יעילה ולא הוגנת: עובדים אינם ממצים את יכולתם, ולמעסיקים ניתנה חרב נוספת כנגד דרישות שכר של עובדים הראויים לכך.

על החוק המתוקן לחייב מעבידים להפקיד באופן שוטף את דמי הפיצויים בקופת חיסכון, שתעמוד לרשות העובד כאשר יסיים את התקשרותו עם המעביד, תהיה הסיבה אשר תהיה. כך יוכל כל עובד לקבל את המגיע לו בכל מקרה, בין שהגיע לגיל פרישה, בין שחלילה המעסיק "נעלם", ובין שפוטר או פרש מרצונו.

• טיפול מיוחד באוכלוסיות יחודיות

- הכשרה והעסקה של עובדים רבים בכפרים, עיירות פיתוח ושכונות חרדיות

שני סקטורים הבולטים במיוחד באי-השתתפותם בכח העבודה הינם גברים חרדים ונשים ערביות. הדוגמא של אזור בנג'לור שבהודו מצביעה על דרך אפשרית לשילובה של אוכלוסייה בעלת רמות מיומנות נמוכות. הצורך בקלדנים, מרכזנים וכו' – שאינם חייבים להימצא פיזית במפעלים או במשרדים הראשיים – מאפשר הכשרה והעסקה של עובדים רבים בכפרים, עיירות פיתוח ושכונות חרדיות.

- חינוך לשוויוניות בין נשים לגברים

האידיאולוגיה של הגבר כמפרנס הראשי עדיין שרירה וקיימת ונראה כי גם כאשר נשים עובדות מחוץ למשק ביתן הן נתפסות במידה רבה כמפרנסות משניות וממשיכות ב"משמרת השניה" במשק ביתן. בטווח הארוך, ישתפר מצב הנשים רק באמצעות חינוך לשוויוניות, בעיקר בכל הקשור בטיפול בילדים ובבית. בכמה מדינות נעשה נסיון לעודד השתתפות גברים בשלב ראשון על ידי הענקת הזכות לחופשת לידה לגברים (בעיקרון הזכות קיימת גם בישראל) ובשלב מתקדם יותר על ידי חיוב גברים ונשים לחלוק ביניהם את חופשת הלידה.

- הרחבת ההזדמנויות התעסוקתיות עבור משכילים ערבים

כדי לעודד המשך ההתרחבות של ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית יש לפעול במישור התעסוקתי כדי להרחיב את ההזדמנויות התעסוקתיות עבור משכילים ערבים. ללא הזדמנויות אלה רבים מקרב האוכלוסייה המשכילה מוצאים עצמם ללא תעסוקה או נאלצים להשתלב בתעסוקות המתאימות לבעלי השכלה נמוכה יותר. במישור נוסף – מערכת ההשכלה – יש צורך ללמוד בצורה יסודית יותר את החסמים להשתלבות במוסדות השכלה גבוהה.

- שיתוף פעולה מערכתי נגד אפליה תעסוקתית

עובדים ערבים בישראל סובלים מאפליה תעסוקתית; קרי, מקומות עבודה רבים אינם מוכנים להעסיק אותם ובמקומות בהם מועסקים ערבים הם מוגבלים לעיתים קרובות לקטגוריות מסוימות של משלחי יד. מדובר "בתקרת זכוכית" שיש לנפץ. פעולה זו דורשת שיתוף פעולה מערכתי הכולל מוסדות שלטון, ארגוני מעסיקים, ומערכת המשפט.

המלצות לשיפור מצב התעסוקה בטווח הארוך

נדרש שדרוג דחוף ובו-זמני בשתי תשתיות – חינוך ותחבורה – המשלימות זו את זו. כאשר ינתן חינוך טוב באזורים הנחשבים היום ל"פריפריה", ואזורים אלה יקושרו למרכזי האוכלוסין הגדולים באמצעות מסילות וכבישים, תשנה המדינה את פניה. ה"פריפריה" של היום תוכל להפוך ל"פרבר" של מחר כי כמעט כל אוכלוסיית המדינה נמצאת בטווח נסיעה בת חצי שעה ברכבת לכל היותר מאחד ממרכזי האוכלוסין הגדולים.

פערי המחירים בנדל"ן יהוו הקטליזטור אשר יאפשר למשפחות משכילות להגדיל ולשדרג את מקום מגוריהן מחוץ לערים הגדולות מבלי לוותר על חינוך ילדיהן ומבלי להאריך בצורה ניכרת את זמן הנסיעה לעבודה. האינטגרציה החברתית תעשה מעצמה. תוצאת לוואי תהיה כאשר לא רק משפחות יעדיפו להעתיק מקום מגוריהן ועבודתן לפרברים אלא גם עסקים רבים כאשר עובדיהם ממילא גרים בפרברים ועלויות הנסיעה וההובלה יקטנו באופן משמעותי.

הגדלת מספר המועסקים במשק אינו רק עניין של הגדלת הרצון והגברת היכולת לעבוד. חייבים גם להגדיל בצורה ניכרת את מספר מקומות העבודה במשק. המפתח העיקרי בהקשר זה נעוץ בפריון. פריון העבודה בארץ נמוך ביחס למדינות מערביות אחרות. זה מקשה על העסקים הישראלים להתחרות עם חברות זרות, ומשפיע לרעה על הביקוש לעובדים ישראלים. בין התחומים הקריטיים להגברת הפריון:

1. חינוך

- רמת החינוך צריכה להשתפר בתחומי הלימוד הבסיסיים. אפילו הישגי התלמידים המצטיינים של ישראל נמצאים מתחת להישגי המצטיינים של כל אחת ממדינות המערב.
- פערי החינוך בישראל הם הגבוהים במערב. רמת החינוך בתחומים הבסיסיים צריכה להיות שוויונית בכל מערכות החינוך ובכל הישובים והשכונות בישראל. צריך להינתן תגבור משמעותי לתלמידים מרקעים סוציו-אקונומיים הקשורים להישגיות נמוכה כדי לאפשר מצוי הפוטנציאל הטמון בהם.
- יעול ושקיפות במערכת החינוך. מקור הביצועים הנמוכים אינו בהעדר השקעה מספקת, אלא ממכלול שלם הכולל את רמתם של המורים, תוכניות לימוד לוקות בחסר, ניהול כושל ובזבזני, והיעדר גמישות ושקיפות בכל חלקי מערכת החינוך אשר הגבירו והאיצו את ההתדרדרות.
- כאשר הילדים של היום יהפכו לעובדים של מחר, הם יאלצו להחליף מקומות עבודה בתדירות שהוריהם לא הכירו. לכן המדינה חייבת לצייד אותם ב"ארגז כלים" שיתאים לצרכי השוק העתידיים. ככל שיותר ילדים יקבלו את החינוך המשופר, יגדל המעגל שיוכל לפנות למסלול האקדמי לאחר סיום תיכון – מה שישרת גם את הילדים וגם את המדינה.

2. תשתית תחבורה

תשתית התחבורה בישראל אינה עומדת בצרכי המשק והחברה. המצב הקיים גורם לנתק בין כח עבודה הנמצא "בפריפריה" לבין מקומות עבודה הנמצאים במרכזי אוכלוסין גדולים. במקום להפוך פריפריה

לפרבר, הושקעו סכומי עתק בהקמת מפעלים כושלים ובסיוע למפעלים במשחקים של כיסאות מוזיקליים תעשייתיים ברחבי הארץ.

צווארי הבקבוק התחברתיים מכבידים מאוד על הזרימה החופשית של תשומות ליצור ומוצרים לשוק. הגודש הרב על הכבישים, והיעדר חלופות מסילתיות רציניות, מגבירים את עלויות היצור ופוגעים באופן משמעותי בקצב הצמיחה של המשק. ככל שתשתית התחבורה תהיה טובה יותר, יקטנו עלויות היצור, מה שיאפשר לחברות ישראליות להפוך לתחרותיות הרבה יותר עם חברות זרות. משמעות השיפור בתחרותיות הוא שחברות אלה יוכלו להגדיל את היקף מכירותיהן, מה שיצריך גידול בביקוש שלהן לעובדים נוספים.

מצב תשתית התחבורה היום:

- רמת הצפיפות על כבישי ישראל הינה בין הגבוהות בעולם.
- רמת הצפיפות הנוכחית הושגה למרות שבישראל יש רק מחצית מספר כלי רכב לנפש מאשר במדינות המתועשות. ככל שרמת ההכנסה בישראל תתקרב לרמת ההכנסה הקיימת כיום במדינות אלה, צפוי צי הרכב בישראל להכפיל את עצמו.
- הצפיפות על כבישי הארץ עולה בקצב שבו רמת הצפיפות הכפילה עצמה במשך 15 שנים בלבד.

על אף כל זאת, אחוז התוצר הישראלי שהושקע בתשתית התחבורה בשנות התשעים היה כמחצית מהמקובל במדינות המערב. ההשלכות של השקעות החסר – בהינתן הגודש הקיים והצפוי – לגבי אי-השוויון והצמיחה העתידיים של מדינת ישראל הינן די ברורות. לא ניתן יהיה לספק את כל צרכי התחבורה בישראל באמצעות מימון הסקטור הפרטי – כפי שמנסים היום לפעול – מבלי לייבש את מקורות המימון להשקעות שהסקטור הפרטי בעצמו חייב לבצע. במילים אחרות, אין מנוס משימוש בכספי ציבור לממן חלקים גדולים מרשת התחבורה הנחוצה למדינת ישראל. היות וקיים מספיק כסף בתקציב הממשלה, סוגיית המימון היא פשוט עניין של סדר עדיפויות לאומי.

3. מחקר ופיתוח

קשה להמעיט בחשיבותו של מחקר ופיתוח. זהו אחד ממקורות היצירתיות העסקית העיקריים של מדינה המאפשרת לחברות ישראליות להשאר צעד אחד לפני המתחרים. ככל שהחברות הישראליות נמצאות במעטפת הידע, ביכולתן למכור מוצרם איכותיים יותר במחיר נמוך יותר מהתחרות – מה שיגדיל את מכירותיהן ויגרום להגדלת הביקוש שלהן לעובדים נוספים. למחקר ופיתוח יש גם יתרונות למעגלים רחבים יותר של עסקים כאשר הפירמות המשקיעות במחקר ופיתוח והופכות לתחרותיות יותר מגדילות את הביקוש שלהן לא רק לעובדים אלא גם לתשומות אחרות אשר מיוצרות על ידי חברות שגם הן יאלצו להגדיל את הביקוש שלהן לעובדים.

סיכום

המשבר החמור מאוד בו נמצא המשק הישראלי ובו נמצאת החברה הישראלית אינו מחויב המציאות. מידת החומרה אינה רק תוצאה של המלחמה עם הפלסטינים או המיתון העולמי. ניתן לייצב את המצב הנוכחי וניתן לשפר לאין ערוך את תמונת הטווח הארוך. מה שלא ניתן זה להמשיך את הקיבוען המחשבת.

במדינה שבה הנטל על צד אחד הופך לבלתי נסבל, בזמן שהיעדר רכישת כישורים ויצירת תנאים לעבודה – דברים שלא ניתן לבצע בן לילה – בצד השני מקשה על הוצאתו לשוק העבודה, לא ניתן יהיה לקצץ בסיוע מהחשש לרעב ולקריסת מערכות כללית. לא קשה להבין לאן מוביל התהליך אם לא יעצר בעוד מועד. אך אותם שינויים דמוגרפים גם משקפים קושי הולך וגובר להרע את תנאי הסיוע בדרכים דמוקרטיות, גם אם תנאי הסיוע יגיעו למימדים שנטל מימוןם עלול לגרום ליציאה של הון פיזי ואף של הון אנושי מהמדינה – מה שיאריך עוד יותר את תהליך ההתדרדרות.

ישראל היא האנומליה הכלכלית-חברתית של המערב. אין עוד מדינה בעולם עם תכונות כלכליות-חברתיות כה חמורות, שהינה בעלת נקודות אור כה בוהקות בתחומים כה חשובים להצלחתה. זו אנומליה שלא תוכל לשרוד לאורך זמן. או שהאור ינצח ויגיע לכל פינה בארץ, או שבסוף הוא יכבה – עם כל המשתמע מכך על עתידה של מדינת ישראל.

במדינה הניצבת מול סכנות לא-מבוטלות מבחוץ, משמעות העובדה שחוסן בטחוני מושתת על חוסן כלכלי-חברתי צריכה להיות ברורה. ידוע מה הן הבעיות. ידוע לאן הן יכולות להוביל. ידוע גם איך ניתן לטפל בהן, וישנו עדיין הזמן לעשות זאת. מדובר בחלון הזדמנויות שלא ישאר פתוח לנצח. עבודה זו מציעה תוכנית מתאר כלכלית לשיקום שוק העבודה בישראל ולהעלאת המשק והחברה למסלולים ברי קיימא בריאים.